

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 63 (16521)

2002 чылдың
ИЮНЬ 4,
вторник

Ат салган шагы 18.00

Садар өртээ 3 рубль.

ЧОНУН ӨӨРТКЕН

Июнь 1-де эртенгиниң 10 шакта ТР-ниң Чазааның кежигүннери болгаш бөлүк чүдүкчүлөр Чырыгкылыг XIV-кү Далай-ламаньң Россияда төлээзи Ыдыктыг Башкы Геше Джемба Тинлейни Кызылдың аэропортунга уткуп алган.

Ооң соонда ТР-ниң Чазак бажыңыга Ыдыктыг Джемба Тинлей Башкыны ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.Д. Ооржак боду уткуп хүлээп алган болгаш байырлыг шайлаашкынны организастаан.

Ол-ла хүн 3 шакта Кызылдың Улусчу чогаадылга бажыңыга Ыдыктыг Геше Джемба Тинлей Башкы чыылганнарга баштайгы лекциясын номчан. Аңаа эң онзагай чүүл — ТР-ниң Чазааның Даргазы Шериг-оол Дизижилович Ооржактың лекцияны эгезинден тура, төнчүзүнге чедир

дыннааны. Лекция соонда Шериг-оол Дизижилович буддист өөредиглерниң чоннун амыдыралынга ажыктыын, эргежок чугулазын бедии-биле үнелеп, Ыдыктыг Башкы Джемба Тинлейге база катап чүрээниң ханызындан өөрүп четтирген.

Ол чорук Шериг-оол Дизижиловичниң Тыва Республикага сарыг шажынның сайзыралы дээш кымдан-даа артыкка сагыш салып чоруурун херечилеп турар. Чыылган чүдүкчү чон Даргазынга дыка-ла өөрзөн.

Борис ОНДАР.

СӨӨЛГҮ ШАКТА

◆ **Россияның** Президентизи Владимир Путинни үдээр машиналарның бирээзи озал-ондакка таварышкан. Май 31-де Москвада Новый Арбатка доора кудумчудан Москва чоогунда дугаарлыг "Фольсваген" маркалыг машина хеп-хенертен үне халып келгеш, үстүнде машинаны үстүрерге, Москва хоорайның иштики херектер эргелелиниң ОШАЧКИ ажилдакчылары от ажыткан. Фольсвагенниң чолаачызы өлгөн. Когараан иштики херектер ажилдакчыларын госпитальга чыттырган. Озал-ондак РФ-тин Президентизиниң машиназының эртеринге чедир каш минута арткан турда, болган.

◆ **Пекин** хоорайга болган чугаалажышкыннар Россия биле Кыдаттын чүгле айыл чок чоруунга эвес, өске-даа угланышкынның харылзааларына улуг уjur-дузалыг деп, Сергей Иванов демдеглээн. "Кыдат-Азия девискээринде бистиң онза эргелиг талалакчывыс (партнерувус)" деп чүвени хүнден хүнче өзүп олар садыг-саарылга, яамылар болгаш ведомстволар аразының турисчи, спортчу болгаш өске-даа харылзаалары херечилеп турар.

◆ **Великобританияның** кадны Елизавета II база хааның өг-булэзи улуг-хүнде янзы-бүрү дуганнарга барып, Виндзор ордуунда Ыдыктыг Георгтун хүрээзинге дүжүлгеге олурупканының 50 чылынга тураскааткан байырлагга киришкен.

◆ **Вьетнамның** даштыкы херектер яамызы Американың сенатору турган "Вьетнам дайының маадыры", чоокка чедир улуг алдар-аттыг Роберт Керрини албан езузу-биле политиктиг кем-херек үүлгедикчизи

деп демдеглээн. Альберт можуда Колгари деп хоорай адаанга "Улуг 8"-тиң ужуражылгазынга удурланган чыскаалга 10 муң ажыг кижиге киржип болурун тус чер чагыргазы дыңнаткан.

◆ **Бельгияның** шериг ажилдакчыларына Бельгияның шиллидек командазының бут бөмбүүнге делегей чемпионатына оюннарын дорт дамчыдылга үезинде көөрүн албан езузу-биле чөпшээрээн.

◆ Бут бөмбүүнүн делегей чемпионатының баштайгы оюну делегей чемпиону болур Францияның шиллидек командазы биле Сенегалдың "Арзыланнарының" аразында болгаш, сенегалчыларның тиилелгези-биле доозулган. Французтар маргылдаадан үнмес деп бодаар болза, дараазында 2 оюнга: июнь 6-да уругвайжыларны, июнь 11-де датчаннарны удар уjurлуглар.

◆ **Эрткен улуг-хүнде** Аргентина — Нигерия, МАР — Парагвай, Англия — Швеция, Испания — Словения аразына маргылдаа болуп эрткен.

◆ **Израиль шериглер** пятница кежээзинде Набус деп хоорайже он ажыг бронетранспортерларлыг, танкыларлыг, агаардан вертолеттар-биле деткимчелиг шургул кирген. Оларның сорулгазы — Балат деп черде дезип көшкеннер лагеринде "Хилинчекке таварышканнар бригадазы". Балатка Израиль хоорай Петах-Тиквага чоокта чаа чазылдырьышкын кылган террорист чурттап турган чүве-дир, боду ол частышкындан өлгөн. Израиль шериглерниң халдаашкынындан когарааннарның саны билдинмес болгаш Израильдин камгалакчы шериниң төлээлеринден медээ чок.

Соңгулдалар БАШТАЙГЫ ТҮҢНЭЛДЕРИ

Тыва парламентаризмниң чаа төөгүзүнде ийи палаталыг Улуг Хуралдың депутаттарының соңгулдалары республика девискээринге эрткен дыштаныр хүнде, июнь 2-де, болуп эрткен.

округундан Виталий Вальков соңгукчуларның 50 хуу бадылаашкынын алган. Арткан соңгулда округтарына 50 хуу бадылаашкынын албаан кандидаттар катап соңгулдаларга киржир. Бай-Тайга кожуунга катап болур соңгулдаларга Борис Монгуш, Алексей Очур киржир. Өвүрге Борис Монгуш, Карим Куулар катап соңгудар. Тес-Хем кожуунга Владимир Орус-оол биле Александр Санчат, Чеди-Хөлге Василий Оюн болгаш Юрий Кара-оол киржир.

Улуг-Хем кожуунун кедээ

соңгулда округунга Шолбан Кара-оол чоннун деткимчезин аптилээн. Ынчалза-даа ук соңгулда округунга документ езугаар бадыткаттыг хөй корумчурум үрээшкыннери болган. Арыг-Узүү сумузунга баш бурунгаар бадылаар болгаш бажың иштинден дашкаар бадылаар урналарның чарыктары танмалаттынмаан болган. Соңгуур уjurлуг бюллетень бүрүзүнге соңгукчу бүрүзү хол үжүү салган турар уjurлуг деп айтып каан турда-ла, хуусаа бетинде соңгуурунун данзыларында чүгле чангыс хол үжүү бар болган. Ол ышкаш даңзыда бюллетень берген комиссия кежигүнүнүн холунун үжүү чок болган. Дыңнатканының дугайында тускай кезенекте хол үжүктери чок болган. Стационар урналарны соңгулдалар соонда часкаш, санап турда, Шолбан Кара-оолдун адының дужунда демдек салып каан артык бюллетеньер бар болганы илерзэн.

Бистиң корр.

Баштайгы түннелдерден алырга, бүгүле соңгулда округтарына "Чоннун шиллигези" хөй-ниити шимчээшкынниң төлээлери соңгукчуларның деткимчезин алгаш, тиилээн. Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазынче депутатка кандидаттар Ак-Довурак соңгулда округундан Владимир Ооржак, Барың-Хемчик соңгулда округундан Роман Монгуш, Чадаанадан Хонук-оол Монгуш, Сарыг-Сеп соңгулда

ЧУРУКТАРДА: бадылаашкын үезинде.

БИЛИП АЛДЫМ

Кызылда сес дугаар соңгулда округунга хүнүн ийиги чартыгында соңгукчулар эң хөй келген. Во округ хоорайның дөрт дугаар школазында. Хөгжүм дыңналып турду. Аялга соңгукчуларны конститучу эргелерицерни күседиңер деп кыйгырганзыг. Хоочун болгаш аныяк ийи соңгукчу-биле ужурашкаш, оларның соңгулда талазы-биле сеткил-хөөнүн билип алдым.

Мария Петровна: — Суртаал ажылы эвээш-тир. Мээң оглум

ажыл чок кижиге. Кол-ла ажылы — балыктаары. Моторлуг хеме-биле каш хонук улаштыр чоруптар. Соңгулдаларны билир оол, кежээ чедип келгеш бадылаптар.

Бот-хууда шилилге кылдым. Кордакчыларның программаларына бүзүрөвөстөөн мен. Чурттап турар черин, эртембилиин база эрге-байдалын бо удаада кол барымдаага алдым.

Александр ДОНГАК: — Чай дүжүп келген-даа болза, соңгукчулар кээп тур. Ужуру болза, сезон үезинден дашкаар улуг-хүннерни ажылгаан болза көрөм. Ынчан соңгулда хуузу бедик

болур-дур ийин. Кымны соңгааным чажыт эвес. Тыва Республиканың Хоойлужудулга палатазынче Дадар-оол Сандый-оолович Оюну соңгудум. 1941 чылда төрүттүнген акый-ла чорду. Даштындан кестүрү ажыл-агыйжы, тура-соруктуг. Чээрби харлыг сөспе эрлерге деңнээр арга шуут чок. Ол улуг назынының ийиги, чалыгткаан үе-чадазында чоруп турар.

«Кызылское» АТБ-ниң начальниги Шыргай-оол Монгушту Төлээлекчилер палатазынче соңгудум.

Бадылдай НАРАДЫ.

ТООЛЗУГ БАЙЫРЛАЛ

Делегейниң уруглар камгалалының хүнү — июнь 1-де найысылал Кызылдың Арат шөлүңгө ыры-хөгжүм чаңгыланган байырлал болуп эрткен. Янзы-бүрү өнүг туктар, шарлар, чечектер шөлдү улам аян-шинчи кирген. Фонтанның дыйланнады өрү шураан сугларының серийн чалгыынга чаштар ойнап, чаашкын деп хүлээп, мага ханган өөрүп-хөглөп турганнар.

Хоорайның янзы-бүрү школаларының уруглар коллективтериниң концерти чылган чонну хаара туткан. Салым-чаяаның уругларның танцы-самын, оюн-тоглаазын көрүп тура, оларның тускай тоолчургу кылдыр делгээн сценазын, шынап-ла, бир кайгамчык онзагай делегейдир деп көрүп, кижилер өөрүп ханмас. Ажы-төлүвүстүн, ылангыя хореография талазы-биле, сонургалы бедик, талантызы-даа четчир-дир. Школа бүрүзү бот-боттарыңа демейлешпес танцы-самны көргүстүлөр.

Ол-ла хүн республиканың школаларының, профессионал өөредилге черлериниң аразыңа техниктиг уран чогаадылга талазы-биле делгелге-ярмарка болуп эрткен. Аңаа ниитизи-биле 40 өөредилге чери, 10 профессионал училищелер киришкен.

Бо ярмарка чылдың-на эртип турарыңдан өөреникчилер, студентилерниң аргыттынарыңа, дааранырыңа, чазанырыңа, даш чонарыңа, чинчилерден каасталгалар кылырыңа болгаш өске-даа уран чурулга, кылыглар кылырыңа мергежили бедип турарыңа херечизи — ол бүгүнүң

Байырлалда уруглар хей янзы мөөрейлерге киржип, оюннарны ойнап, мага хандыр дыштанганнар.

А "Найырал" кинотеатрыңа дүштекиниң 12 шақта уругларга халас кинону көргүскен. Аңаа улаштыр 2 шақта "Гарри Поттер азы философчу даш" деп уран-

чечен кинонуң (премьеразы) баштайгы көргүзүү база болган. Кино эгелээриниң мурнунда, уругларга садып алган билеттериниң дугаарының аайы-биле лотерея ойнаашкыны ышкаш тускай шаңналдарлыг оюнну ойнааннар.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

шынарының бедии, бот-бодунга демейлешпес онзагайы. Чижээ, Ак-Довурак хоорайның "Чодураа" аттыг өөредилге-бүдүрүлгө төвүнүн өөреникчилериниң хоода чураан чуруу. Ол сыынны чүү-биле чуруп каан деп бодаар силер? Макарон кылыглары: рожки, вермишель база горох, рис дээш, чем аймаандан! А Кызыл кожунунуң немелде өөредилге төвүнүн башкызы Н.Ф. Венгерниң конфеталар саазыныңдан даараан платье, чаш каасталгаларының чаражын канчаар ону. Черле кайызын-даа кандыг дээрил аан, кижилер магадаар.

Профессионал училище-

лерден эң-не хей угланышкынның болгаш шынарлыг кылыгларны Бай-Тайганың 13 дугаар училищези делгээн. Ында эң-не кол чаа чүве чүл дээрге, бо чылдан эгелээш мыйыстан, малдың сөөгүндөн янзы-бүрү чүүлдерни кылып эгелээни деп, Профессионал өөредилге департаментиниң кол специализи М.М.Ч.Саая чугаалады.

Чазак Баштыны Шериг-оол Дизижинович ярмарканы улуг сонургал-биле көрүп, Бай-Тайганың, Тожунун училищелеринге улуг үнелди берген.

Алдынай СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: байырлал үезинде. **Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ** тырттырган чуруктары.

ТР-нің Чазаанда

Россия Федерациясының күрүне бот-догуннаашкынының дугайында Декларацияны хүлээп алган хүннү Тыва Республикага байырлар дугайында № 329 доктаалды ТР-нің Чазаа 2002 чылдын май 29-та хүлээп алган.

Россия Федерациясының күрүне бот-догуннаашкынының дугайында Декларацияны хүлээп алган хүннү Тыва Республикага байырларын белеткээрин организастаар оргкомитеттин составын, чорудар хемчелерниң планын бадылаан. Россияның хүнүн Москва хоорайга байырларынга киржир Тыва Республиканың делегациясын 42 кюки составтыг бадылаан. 2002 чылдын июнь 11-13

хүннеринде Москва хоорайга Россияның хүнүн байырларынга киржир чогаадкчы коллективтерни хандыраарын Культура болгаш кино яамызынга (В.Наксыл) дааскан.

Бо-ла доктаалды езугаар Енисейни кежир көвүргүнү ажыдаарынга белеткенирин, Арат шөлүнге театржыткан көргүзүгүнү эрттирерин, Кызылда Доңмас-Сугну арыглаар талазы-биле студент отрядтарны тургузарын көргөн.

Чурттакчылыг черлерни чагаайкыдар, арыглап-аштаар болгаш ногаанчыдар ажылдарны эң дээр организастаарының республика конкурсузун эрттирер дугайында № 310 доктаалды ТР-нің Чазаа 2002 чылдын май 28-те хүлээп алган.

Чурттакчылыг черлерни чагаайкыдар, ногаанчыдар, арыглап-аштаар талазы-биле кожууннар, хоорайлар аразын-

га болур бо конкурстун тилекчилерин 50, 30, 20 муң рубль-биле шаңнаар, түнелин 2002 чылдын сентябрь 1-де үндүрер.

ТР-нің Чазаа “Күш-ажылдын хоочуну” аттарны тышсыр дугайында № 323 доктаалды 2002 чылдын май 28-те хүлээп алган.

ССРЭ-нің, Россия Федерациясының чазак шаңналдары-биле, ол ышкаш ведомстволарның шылгалар демдектери-биле шаңнаткан хоочуннарга “Күш-ажылдын хоочуну” аттарны:

Кызыл хоорайдан 64, Барыш-Хемчик кожуундан 44, Чөөн-Хемчик кожуундан 49, Тес-Хем кожуундан 30, Ак-Довурак хоорайдан 18, Чаа-Хөл

кожуундан 19, Чеди-Хөл кожуундан 3, Улуг-Хем кожуундан 12, Таңдыдан 27 хоочуннарга тывыскан.

Бо доктаалдын хоолгаларын ТР-нің Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамызынче, хоорай, кожууннарның бо талазы-биле чогуур албан черлеринче чоруткан, сонуургалдыг кижилер оон билип алгаш, документилен кылдырып алыр.

Үндүрүг чыылдазы

ТОРГААЛДЫ ОНААГАН

РФ-тин Үндүрүглер болгаш чыылдалар талазы-биле яамызының ТР-де Эргелелин арга болгаш таакты аймаанга үндүрүг оонар талазы-биле килдизинин медээзи-биле республиканың үндүрүг ажылдакчылары 2002 чылдын 4 айларында 687 рейдлерни арга аймаан садарынын чурумун сагыш турарын хынаары-биле чоруткан. Ол-ла үеде олар үндүрүг полициясы-биле кады 93 рейдилиг хыналдаларны эрттирген.

Хыналда үезинде арга сада-

рының чурумун 911 таварылгаларда хажытканы илереттинген. Ооң иштинден 68 таварылганы үндүрүг полициясы-биле кады хыналдалар үезинде илереткен.

Хыналдаларның түңнели-биле арга садарынын чурумун хажыткан ажылдакчыларга ниитизи-биле 698 муң 310 рубльге административтик торгаалды оонаган. Оон кирген 482 муң 160 рубльди республика бюджетинче кириген.

Борис МОНГУШ.

Пенсия айтырымы
КЫМ, КАНЧААР АЛЫРЫЛ?

Бо үеде кижилерни дүвүредип чоруур айтырыглар-ла хөй. Назы-хары улгады берген кижилер пенсия алырының чаа дүрүмнеринге хамаарышкан айтырыгларны бо-ла сала бээр. Олар бистин редакциявыска барык хүннү чыгыгы кээп турар. Кызыл хоорайның чурттакчызы Алдын-оол Ондар мындыг чагааны биске чоруткан:

РФ-тин пенсия хоойлузун езугаар пенсияже үнген кижилер, кады эки-ле болза, ажылдап турары кымга-даа эки болбайн аан. Ынчалза-даа оларның ажылдап алган шалыңындан чыгынар пенсия дээш, эвээш-биче-даа болза, акшаны тыртып ап турар болгай.

Бис, кырган пенсионерлер, оларны кажан алыр бис? Чамдыкта дыңнаарга, чыгынган пенсияны 2013 чылда алыр деп турар. Пенсионер кизи аңаа чедир чурттавайн барып болур болгай. Бир эвес ол кизи аңаа чедир чурттавайн барза, чыгынган пенсиязын кым, канчаар алыр уjurлугул?

Кырганнардан чыгынган пенсия дээш тыртып алган акшаларында бар болганда, республиканың Пенсия фондузунун баштаар чери биске ону ай санында дедир эгидип берип турар кылдыр шийтпирден үндүрүп болбас бе?

Пенсионер Алдын-оол Ондарның айтырымына харыы бээр республиканың Пенсия фондузунун даргазының пенсия айтырыгларының талазы-биле оралакчызы Урана Кавакаевна Монгуштан дилзээн мен. Ооң ук айтырымга хамаарыштыр берген тайылбыры мындыг:

—2001 чылдын декабрь 15-те дугаары 267 “Албан пенсия камгалалы” Федералдыг хоойлунун 22 дугаар чүүлүнде айытканы болза, 1992 чылга чедир төртүтүнген ажылдап турар эр кижилер, 1966 чылга чедир төртүтүнген ажылдап турар херээжен кижилер пенсияның камгалалдыг кезээнге хоойлуда айытканы езугаар шалынынын 14 хуузуу төлээр. Пенсияның чыылдалыг кезээнге дадывыны тыртыпайн турар. Пенсияның камгалалдыг кезээнге тыртыган 14 хуу пенсионер кижинин хууда агар санынче кирип турар. Ол чыгынган акшаларны бир чыл болгаш пенсияга

немээр. Пенсияның хууларындан кирген чыгынган акшаларны өскээр кайнаар-даа чарыгдавайн турар. Пенсияның камгалалдыг кезээнге чыгынган пенсияны чүглө пенсионерлер боттары алыр.

Бир эвес пенсионер кижинин кадыкшылы баксырай бергенде, ол баш бурунгаар чоок кижилеринин аттарына чагыг-билдиришкени бижип алыры чугула. А бир эвес чагыг-билдиришкени биживейн мөчүй берген таварылгада (тфю, тфью!) пенсияның чыылдалыг кезээнге кирген акшаны ооң эң чоок төрелдери алыр эргелиг.

Пенсия айтырыгларына хамаарышкан айтырыгларга республиканың Пенсия фондузунун удуртукчулары долу тайылбырыг харыны “Шын” солун таварыштыр чонга чедирерин планнап турарын ол түнелинде айыткан.

Игорь ДАМДАК.

Кемниг херек болгаш кеземче

ХОСТАЛГАН

Бистин республиканың найсылалы — Кызыл хоорайга чогуур уjurлуг чөпшээрел документ чок аян-чорук кылып чораан даштыгы чурттуң хамаатызы 2 чылда шенелдеге хосталгазын казып шийтиргеш, Россия девискээринден үндүр хөөглеткен.

Эрткен 2001 чылдын октябрда Моолдун кызыгаар албанының ажылдакчызы турган Улангом хоорайның чурттакчызы Баттогтох Нийдээн РФ-тин камгалалдыг күрүне кызыгаарының чоогунда (8 км) чурттап турар чаңгыс чуртуу Самбуу дээрзинге бодунун 4 инээн 14 муң рубльге садыпкан. Самбуунун аалына келген. РФ-тин херээжен хамаатылары Тес-Хемниң Ак-Эрик сумузунун ийи чурттакчызынга таварык берген. Кызыгаарны үрөп кирип келген хамаатылар Баттогтоху Кызыл хоорайже барып, сонуургап көөрүн сүмелзэн. Олар октябрь 20-де Кызылга чедип келгеннер. Чогуур уjurлуг чөпшээрел документ чок РФ-тин Күрүне кызыгаарын эртип келген моол

хамааты “Өдүгөн” аалчылар бажынының баарына ол-ла херээжен кижилер-биле арагал олурда, оларны октябрь 25-те Россияның айыыл чок чорук албанының Тывада Эргелелиннин ажылдакчылары туткан.

2002 чылдын апрель 18-те Тыва Республиканың Дээди суду Г.Н.Ширипейинин даргааланы-биле болган судка Моолдун хамаатызы 1966 чылда төртүтүнген Баттогтох Нийдээнни РФ-тин Күрүне кызыгаарын чөпшээрел чок эрткени дээш РФ-тин Кеземче хоойлузунун 322 чүүлүнүн 2-ги кезээ-биле буруулуг деп санааш, 2 чылда шенелдеге хосталгазын казып шийткен.

Камгалалдыг кызыгаар чурумун чогуур уjurлуг чөпшээрел документ чок эрткен РФ-тин 2 хамаатызын 2001 чылдын ноябрь 30-де РФ-тин Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының “Назы четпээн болгаш херээжен кижилерни келдерелге таварыштыларының дугайында” доктаалына дүүштүр хостаан.

Россияның Айыыл чок чорунун федералдыг алба-

нының Тывада Эргелелиннин парлагга бөлүү.

ОК-ЧЕМЗЕКТИ
ХАВЫРГАН

Чурттуң чамдык девискээрилери соксаал чок болуп турар террорисчи актыларны болдурбас сорулга-биле Тыва Республиканың эрге-хоойлу органны чурттакчы чонга чогуур уjurлуг документ болгаш бүртүкел чок бооларны, частыр бүдүмелдерни хавыраары-биле “Вихрь-Анти-террор” операциясы чорудуп турар.

Россияның Айыыл чок чорунун федералдыг албанының Тывада Эргелелиннин ажылдакчылары болгаш республика прокуратуразынын истекчилери апрель айда Чеди-Хөл кожуунун иштики херектер килдизинин ажылдакчызындан 5,45 мм болгаш 5,6 мм калибрийг араалык бооларны, 4 хол-биле кылган бооларны, 636 аңгы-аңгы калибрийн октарын, 11 соок чепсекти хавырган.

Игорь ДАМДАК.

Чизе

КЕЛИР ҮЕДЕ ХӨГЖҮЛДЕ ДЭЭШ

РФ-тин Чазак Даргазы М.Касьяновтун даргалааны-биле 2002 чылда Бүгү-россияның чурттакчы чонун чизелээринин талазы-биле Күрүне комиссиязының хуралы Москва хоорайга апрель 29-та болуп эрткен. Аңаа девискээрлерден төлээлер база киришкен. Бистин республикадан ук хуралга ТР-нің Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В.Ш.ОЮН киржип чораан.

В.Ш.Оюннун чугааланы-биле алырга, ол хуралга РФ-тин Президентизи В.В.Путин киришкеш, чүве чугаалааш, дараазында чүүлдерни айыткан: Чуртка чизелээшкенин чедишкенин чорудары — кандыг-даа деңгелдин эрге-чагырга органнының, эргелелдеринин мурнунда салдынган чугула айтырыгларның бирээзи. Чизе — чурттуң эрткен оруктарын, келир үеже хөгжүүрүнүн программасын болгаш чурттакчы чонун эрге-чагыргага бүзүрелин бадыткаарынын херечизи-дир. Чизени чорударда, хамаатыларның конституцияда көрдүнген эрге-ажык-

тарын болгаш хуу амыдыралын камгалап арттыраары чугула.

Тыва Республиканың чурттакчы чонун чизелээринин талазы-биле республика комиссиязының хуралы май 11-де болуп эрткен. Аңаа кожууннар чагыргаларының болгаш чизе комиссияларының даргалары киришкен.

Ук хуралга кожуун чагырыкчыларының чизе эрттиреринге белеткелдин дыңнаан.

Каа-Хем кожууннун чагырга даргазы С.К.Долгар ажыл-агый учедун чорудар номнарның шынары куду деңгелде деп хомудалын илереткен. Чөөн-Хемчик кожууннун чагырга даргазы

С.-Д.Д.Ондар кожууннун чурттакчы чонунун чамдык кезии акшатагериктин чогуундан паспорттарын солувайн турар. Кожууннун Ийме сумузунун чурттакчы чонунун чамдык кезии Кызыл кожуунга чурттаары-биле көжүп чоруй барган. Олар чурттап турган черлеринден үндүр бижидип албаан, ажыл-агый учедундан база үнмээн. Оларны канчаар санаарыл? Факт кырында олар сумуда чурттавайн турардыр деп чугаалаан.

Кожуун чагырыкчыларының илеткелдеринин соонда, кожууннарның чизе комиссияларының даргалары чизе белеткелдин дугайында чугааны чоруткан.

Чеди-Хөл кожууннун чизе комиссиязының даргазы Л.А.Карпова кожууннун төвү Хову-Аксы сумузунда чурттап турар хамаатылар коммунал дуза чедирли-

гези дээш төлевирни угбайн турары-биле Сайлыг сумузунче көжүп эгелзээн деп чугаалаан. Ол мурнунда чурттап турган черлеринден үндүр бижидип албаан кижилерни чаа чурттап чедип келген черлеринге кири бижир эргевис чок. Ол ышкаш чурттаар оран-савазы чок, подвалдарда, сарайларда чурттап турар кижилерге хамаарыштыр айтырыг нарын. Чуртталга дүрүмү езугаар оларны чүглө чуртталга бажынаарына кири бижир апаар. Спутник микрорайонунда болгаш Малоенсейская кудумчузунда кожууннардан көжүп келген кижилер боттарының туразы-биле бажынар тудуп ап, чурттай берген. Ынаар электри

шугуму-даа чок, кири бижидилге база чок.

Чизе комиссиялары чон аразына тайылбыр ажылын чорудуп эгелей берген. Чизеге белеткел үезинден тура, чизе комиссиялары 68 материалдарны чырыкче парладып үндүрген. Радиога 16 илеткелдерни кылган. Телевидениеге — 38, чон аразына — 136 лекция-беседаларны чоруткан. Ол ышкаш чуртталга пунктуларына плакаттарны, агитация материалдарын тараткылаан.

Чурттакчы чоннун чизенин чоруткан соонда, чурттуң болгаш республиканың хүлээп алыр хөгжүлдө угланган программаларының акшаландырышыкыны өзер. Чизени бекиткенелге чорудар болзувусса, келир үеде амыдыралывыс база эки болур.

Л.ОГНЕВА, ТР-нің Күрүненин статистика комитетинин даргазының оралакчызы.

Тыва Республикада биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиир дугайында (чаа эдилге)

Дээди Хурал 2002 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

Тыва Республиканың бо Хоойлузу сайгарлыкчы болгаш экономика талазы-биле хоойлу езугаар хоругдаваан өске-даа ажил-чорудулганы боттандыры-биле хамааттылар боттарының салым-чаян-нын база эт-хөрегизин хостуг ажы-лаары-биле Россия Конституциязының айтып доктаатканы эргелерин боттандырырыңче угланган болгаш Тыва Республикада биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң база хөгжүдериниң талазы-биле ниити байдалдары тодара-дып турар болгаш биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин күрүмеден деткип, идиг бээринин база ажил-чорудулгазын таарыштырарының хевирлерин болгаш аргаларын доктаадып айтып турар.

I эге. Ниити дүрүмнер

1 чүүл. Бо Хоойлуда ажыглап турар кол-кол билишкннер

Биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткири – Тыва Республиканың девискээринде күрүне эрге-чагыргазының хоойлужудулга болгаш күсекчи органна-рының боттандырып турары, сайгарлыкчы ажил-чорудулганын субъектилеринге эрге-хоойлу, медээ, саң-хөө болгаш дуза чедирериниң өске-даа аргазы-биле биче сайгарлыкчы чорукту хөгжүдеринче угланган хемчеглернин системасы болур.

Биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң программасы – Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органна-рының Тыва Республикада биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиирин боттандырырыңче угланган хемчег-лериниң, төлевилелдеринин болгаш ажилдарының составын доктаадып чурумчудуп турар документ.

Биче сайгарлыкчы чоруктуң субъекти-лери – эге капиталында күрүне, хөй-ниити база шажын-чүдүлге организация-ларының, ачы-буян чедирер болгаш өске-даа фондуларның киржилгезиниң үлүг-хуузу 25 хуудан ашпас, биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин болбайн турар чаңгыс азы юридиктиг эргелиг элээн каш албан черлеринге хамааржыр үлүг-хуузу 25 хуудан ашпас коммерция организация-лары, а ол ышкаш юридиктиг эргелиг албан черлерин тургуспайн, сайгарлыкчы ажил-чорудулганы кылып турар хуу кижилер болур.

Тыва Республиканың Сайгарлыкчы ажил-чорудулганы деткиир комитеди – Тыва Республикада биче сайгарлыкчы чорукту деткииринче база хөгжүдеринче, биче сайгарлыкчы чоруктуң субъекти-леринге берген чээлидерин эгидеринче угланган чаңгыс аай политиканы чорудары дээш харысалгалыг күсекчи эрге-чагырганың күрүне органы.

2 чүүл. Биче сайгарлыкчы чорукту деткиириниң эрге-хоойлу талазы-биле үндезини

1. Биче сайгарлыкчы чорукту деткиириниң эрге-хоойлу талазы-биле үндезини болза Россия Федерациязының Конституциязы, Россия Федерациязының федералдыг хоойлулары болгаш эрге-хоойлу талазы-биле нормативтиг өске-даа актылары, Тыва Республиканың Конституциязы, а ол ышкаш бо Хоойлу база аңаа дүүштүр Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органна-рының эрге-хоойлу талазы-биле нормативтиг өске-даа актылары болур.

Тус черниң бот-башкарылга органна-ры Россия Федерациязының база Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле айтып доктааткан таварыжгаларда биче сайгарлыкчы чорукту деткиириниң дугайында хоойлу-дүрүм талазы-биле нормативтиг актыларны хүлээп алып база боттарының хууда акша-хөрөңгилеринин болгаш курлавырларының күсели-биле биче сайгарлыкчы чорукту деткиир талазы-биле немелде хемчеглерни ажыглаар эргелиг.

2. Тус черниң бот-башкарылга органна-рының эрге-хоойлу талазы-биле нормативтиг актылары-биле:

биче сайгарлыкчы чорукту деткиириниң муниципалитет программаларын ажылдап кылып болгаш бадылаар;

биче сайгарлыкчы чорукту деткиириниң муниципалитет программаларын акшаландырырының хемчээлин болгаш чурумун;

муниципалитет өнчүзүндө турар эт-хөрөңгилерни биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге бээринин болгаш ажыглаарының чурумун;

муниципалитет тургузуунун девискээринде биче сайгарлыкчы чорукту деткип дузалаарының өске-даа онзагай чүүлдерин тодарадып айтыр.

3 чүүл. Биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң сорулгалары болгаш угланьышкыннары

1. Биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң сорулгалары болза: инвалидтерниң, аныктарның болгаш чурттакчы чоннуң социал талазы-биле камгалаттынмаан бөлүктөрүнүн күш-ажылын ажыглап турар биче бүдүрүлгелерни хөгжүдерин деткип, идиг бээри; ажылдаар немелде черлерни тургузарының аргазы-биле чурттакчы чонну ажылга кирип, хаара тударын хандыраары; барааннар болгаш ачы-дуза чедирериниң рыноктарын долдурары база продукцияны чигжип кагжыр арга-шинээн бедидери;

биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге бүдүрүлгө, чээли, инвестиция курлавырынга база медээ дестеринге өскелер-биле ден, демей барып турарын хандыраары болур.

2. Биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден дараазында угланьышкыннары-биле:

Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органна-ры биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин албан-дужаалдыг кижилерниң хоойлу-дүрүм чок хөдөлишкннеринден эрге-хоойлу талазы-биле камгалаар;

биче сайгарлыкчы чорукту деткири болгаш хөгжүдери-биле амыдыралдың экономикага база социал адырларының комплекзин (инфраструктуразын) хевирлеп тургузары;

күрүнең саң-хөө, материал-техниктиг база информация курлавырларын биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин ажыглаарынга чигелделик байдалдарны тургузары;

биче бүдүрүлгелерге кадрларны белеткээрин, катап эде өөредирин болгаш мергежилин бедидерин организастаар угланьышкыннары-биле боттандыраар.

4 чүүл. Биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң принциптери

биче сайгарлыкчы чорукту: күрүмеден деткимче алырда, биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин ден демей болурунун;

күрүне чагыын күседириңге база республиканың ниити продукт кылырынга киржиниң;

биче сайгарлыкчы чоруктуң субъекти-леринин саң-хөө талазы-биле быжыгып доктаарының;

оларны саң-хөө талазы-биле деткииринге төлевилелдерни шилип алырда, ажык-чарлыг болгаш мөөрейлиг болурунун принциптерин күрүмеден деткиир.

II эге. Биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин

5 чүүл. 1. Биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге эге капиталында күрүнең, хөй-ниитинин болгаш шажын-чүдүлге организацияларының, ачы-буян чедирер болгаш өске-даа фондуларның киржип турарының үлүг-хуузу 25 хуудан ашпас, биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин болбайн турар чаңгыс-даа азы юридиктиг эргелиг элээн каш албан черлеринге хамааржыр турарларының үлүг 25 хуудан ашпас, үлүг-хуулу коммерция организациялары, а ол ышкаш юридиктиг эргелиг албан чери тургуспайн, сайгарлыкчы ажил-чорудулганы кылып турар хуу кижилер хамааржыр.

2. Юридиктиг эргелиг албан черлери биче сайгарлыкчы чоруктуң субъекти-леринге хары угта негелде барда:

күрүне, хөй-ниити болгаш шажын-чүдүлге организацияларының, ачы-буян чедирер өске-даа фондуларның эге капиталында оларны киржилгезинин үлүг-хуузу 25 хуудан ашпас болур уjurлуг;

биче сайгарлыкчы чоруктуң субъекти-лери болбайн турар юридиктиг эргелиг чаңгыс азы элээн каш албан черлеринин эге капиталында киржип турарларының үлүг 25 хуудан ашпас болур уjurлуг;

биче бүдүрүлгелеринин ажылдакчы-ларының ортумак саны отчеттуг үениң дургузунда федералдыг хоойлужудулга-биле айтып доктаатканының эң үстүкү денелдеринден ашпас болур уjurлуг.

Ажыл-чорудулганын элээн каш хевирлерин (хөй угланьышкынның) боттандырып турар биче бүдүрүлгелер саарылганың чыл хемчээлинде азы орулгазының чыл хемчээлинде үлүг-хуузу эң-не хөй болуп турар ажил-чорудулганың ол хевиринин бөлүктөринге хамааржыр ажил-чорудулганын элээн каш хевирлерин (хөй угланьышкынның) боттандырып турар биче бүдүрүлгелер

ындыгларга хамааржыр.

6 чүүл. Биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин күрүне деткимчезин алырының негелделери

биче сайгарлыкчы чоруктуң субъекти-лери дараазында негелделер барда:

биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң Девискээри аайы-биле тускай сорулгалыг программаның доктаадып айытканы, эң-не кол болуп турар угланьышкыннарының бирээзиниң талазы-биле ажил-чорудулганы боттандырып турда;

Тыва Республиканың девискээринге бодунун ажил-чорудулгазын бүрүткеткеш, боттандырып турар;

биче сайгарлыкчы чоруктуң субъекти-леринин Даңзызынга киригенде;

төлевилелдин техника-экономикиг үндезинин, төлевилел-санажылга до-кументациязының, күсекчи эрге-чагырга органна-рынга черни база тудугларны дамчыдып бээринин планнарының, Тыва Республиканың Чазаа-биле, чок болза бюджет инвестицияларын алган тавары-лгаларда, инвестиция субъектилеринин өнчүзүңге Тыва Республиканың киржи-ринин дугайында күсекчи эрге-чагыр-ганын бүрүн эргелиг органна-рының ара-зында көрээлер бар турда, долаа салганда, күрүне деткимчезин алыр эргелиг.

7 чүүл. Биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин даңзызы

1. Биче сайгарлыкчы чоруктуң субъекти-леринин даңзызы бо Хоойлу-биле хамаарыштырган, республиканың девискээ-ринге күрүне деткимчезин алыр уjurлуг юридиктиг эргелиг албан черлерин бол-гаш хуу кижилерни Тыва Республиканың биче сайгарлыкчы чорук субъекти-леринин Даңзызынга (моон ыңай Даңзы дээ) кири бижири.

Даңзы болза биче сайгарлыкчы чорук-ту күрүмеден деткиириниң информация талазы-биле бааза болуп турар.

Даңзыны:

биче сайгарлыкчы чоруктуң субъекти-леринин дугайында медээни кадагалап шыгжаары база ону оперативтиг езу-биле ажыглаарын хандыраары-биле;

күрүне деткимчезин алыры-биле биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин дилег бижиктерин база оларның талазы-биле шийтирлерни бүрүткээри;

биче сайгарлыкчы чорукту хөгжүдери-нин угланьышкыннарыны тып илередир талазы-биле сайгарар сорулгаларын шийт-пирлээри-биле медээлерни ажыглаары;

биче бүдүрүлгелерин кылып бүдүрүп турары продукция рыногун (ажылдарны, ачы-дузаларны) тургузар дугайында медээлерни чыыр болгаш ажыглаары-биле;

республиканың каттыштырган бюд-жединге үндүргүдөн кирер акша-хөрөң-гилерни баш удур санап көөрү-биле тургузар.

Даңзыны бижип тургузарының чурумун Тыва Республиканың Чазааның ба-дылааны Дүрүм-биле тодарадып айтыр.

Даңзыны биче сайгарлыкчы чорукту деткиириниң талазы-биле Тыва Респу-блика комитеди долдуруп бижири.

2. Республиканың девискээринге юридиктиг эргелиг албан черлерин күрүмеден бүрүткөп турар органнар биче сайгарлыкчы чорукту деткиир талазы-биле Тыва Республика комитединге сай-гарлыкчы ажил-чорудулганы боттанды-рып турар болгаш дараазында хевир-майык-биле күрүнеге бүрүткөдип эрткен субъектилеринин дугайында медээни:

юридиктиг эргелиг албан черин, хуу кижини бүрүткээринин ай, хүнүн, чылын;

юридиктиг эргелиг албан черлеринин организас-эрге-хоойлу талазы-биле хевирин;

юридиктиг эргелиг албан черлеринин тургузукчуларының дугайында сан-медээлерни;

юридиктиг эргелиг албан черлеринин азы хуу кижилеринин адресин;

уставының, чок болза бүрүткеткени-нин дугайында херечилелин аайы-биле ажил-чорудулгазының кол-кол хевирле-ринин дугайында медээни кириер.

3. Даңзыны Тыва Республиканың хоой-лужудулга болгаш нормативтиг актылары-биле доктаадып айыткан чурум-биле болгаш негелделер езугаар узуткаар.

III эге. Биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң программасы

8 чүүл. Биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң программасы

1. Биче сайгарлыкчы чорукту Тыва Рес-публиканың Чазааның ажылдап кылыры база Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының бадылаары, Тыва Республикада биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң Про-граммасы-биле дүүштүр деткиир.

2. Биче сайгарлыкчы чорукту күрү-меден деткиириниң программасынга дараазында кол-кол чүүлдерни:

биче сайгарлыкчы чорукту хөгжүдери-нин болгаш деткиириниң экономикагга база социал адырларының бөлүнү хевир-леп тургузар талазы-биле хемчеглерни;

биче сайгарлыкчы чорукту хөгжүдери-нин келир үеде угланьышкыннарын болгаш биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин ажил-чорудулгазының кол-кол хевирлерин;

чурттакчы чоннуң социал талазы-биле камгалал чок бөлүктөрүн, ооң иштинде ажил чоктарны, инвалидтерни, херэеженнерни, аныктарны, курлавырге үнгөн (халашкан) шериг албанныгларны сайгарлыкчы ажил-чорудулгаже хаара тудар талазы-биле хемчеглерни;

үндүрүп талазы-биле чигелделерни айтып доктаадыр, биче сайгарлыкчы чорукту деткири-биле хамаарышкан бюд-жеттерден акша-хөрөңгини чыл санында үндүрүп бээри-биле саналдарны;

биче сайгарлыкчы чорукту деткиириниң хевирлеринин кол-кол угланьышкынна-рын база хөгжүдеринин хевирлерин боттандыраары-биле ап турар хемчеглер-ни;

биче сайгарлыкчы чоруктуң норма-тивтиг эрге-хоойлу баазанын сайзыра-гайжыдары-биле саналдарны;

күрүне чагыгларын күседириңге биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин айтырыгларын;

биче сайгарлыкчы чорукту деткииринин Федералдыг программасында база биче сайгарлыкчы чорукту хөгжүдеринин кол-кол угланьышкыннарында көрдүнгөн өске-даа хемчеглерни кириштирип турар.

9 чүүл. Биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң Программанын саң-хөө талазы-биле хандыраары

биче сайгарлыкчы чорукту күрүмеден деткиириниң Программанын саң-хөө талазы-биле Республика бюджетинин акша-хөрөңгилеринин күсели-биле чылдыг-на, а ол ышкаш:

хоойлу-биле доктаадып айыткан чу-рум-биле үндүрүп берген биче сайгар-лыкчы чорукту деткиириниң Федералдыг фондунун акша-хөрөңгилеринин;

юридиктиг эргелиг албан черлеринин база хуу кижилеринин эки тура дадывыр-ларының;

биче сайгарлыкчы чорукту деткиир фондунун ажил-чорудулгазының орулга-ларының;

хоойлужудулга-биле хорувааны, кирер өске-даа дестеринин күсели-биле акша-ландыраар.

IV эге. Биче сайгарлыкчы чорукту хөгжүдеринге байдалдарны тургузары

10 чүүл. Информация талазы-биле хандырылгасы

Тыва Республиканың Чазаа болгаш республиканың девискээринде бот-башкарылганың тус чер органна-ры экономикага база социал амыдыралдыг адыр-ларының тургустунган бөлүнү дамчыштыр деткимче дузаны;

ындыг эргелерни биче бүдүрүлгелеринин ажылдакчылары база сайгарлык-чылар ажыглаар кылдыр оларга бергеш, эргежок чугула информацияларны олар алып база өскелер-биле солчур кылдыр сан-медээлерин, эксперти өөредир болгаш арга-сүме кадар системаларының банкыларын тургузар.

Биче сайгарлыкчы чоруктуң субъекти-леринин нарын айтырыгларын чыры-дарынга тускайжыттынган, өй-өйлөп үнер үндүрүлгелерни организастаар;

биче сайгарлыкчы чоруктуң рынокче үнеринге дузалаар өске-даа хемчеглерни организастаар талазы-биле дуза чедирер.

11 чүүл. Биче сайгарлыкчы чоруктуң адырынга ажылдаар специалистерни белеткээри

Тыва Республиканың Чазаа база тус черниң бот-башкарылга органна-ры биче сайгарлыкчы чоруктуң адырынга ажыл-даары-биле специалистерни белеткөп турар күрүнең база күрүнең эвес-даа өөредилге албан черлеринин четкизин хөгжүдери хандыраар, Россия Федера-

циязынын күштүг бооп турар хоойлу-жудулгазына база Тыва Республиканың хоойлуларына үндөйлөш, оларнын ажил-чорудулгазын база уг-шин башкарып холбаштырар.

Тыва Республиканың Чазаа тус черниң бот-башкарылга органнары-биле кады биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң удуртукчуларына семинарларны эртирип органнары.

Биче сайгарлыкчы чорукту эргелеп-башкарылга база ону деткир болгаш хөгжүдөр талазы-биле ажилга кадрларны өйшаанда база баш удур белегкеп алыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаа болгаш тус черниң бот-башкарылга органнары:

биче сайгарлыкчы чорукту күрүнө деткириниң Програмазынын кезектери-биле дүүштүр бодунуң ажилдакчыларын, оон иштинде тускай өөредилге черлеринче шилээш, оларны өөредип чорудар;

өөредилге талазы-биле Россияда база даштыкыда-даа эртирип турар хемчеглер дугайында медээлерни түңнөп көөр болгаш аңаа сорулгалдыг органнарына, албан черлеринге база бүдүрүлгелерге өй-шаанда ону дүңдүр.

12 чүүл. Биче сайгарлыкчы чорукту субъектилеринге үндүрүг онаалдазы

биче сайгарлыкчы чорукту субъектилеринге үндүрүг онаарынын, ону төлээринден хостаарынын, оларны төлээриниң хуусаазын уздарынын база хуусаазын үзүктээриниң чурумун Россия Федерациязынын үндүрүг талазы-биле хоойлужулгалы эзугаар доктаадып айтыр.

13 чүүл. Эт-хөренги талазы-биле деткири

биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң негелде-хереглелдеринге чуртталга бажыны эвес бажың-балгатарны хөлезилеп алырынын база боттарынын өңчүзү кылдыр садып алырынын негелделерин чигедери-биле Тыва Республиканың күсөкчи эрге-чагырга органнары база тус черниң бот-башкарылга органнары күрүне азы муниципалитет өңчүзүндө турар шимчөвөс эт-хөренгини дамчыдып бээрин, а ол ышкаш доозулбаан тудук объектилерин хөлезиледир, садар кылдыр мөөрейге үндөйлөп дамчыдып берип болур, биче бүдүрүлгелерни таарыштыр ынаар кириер база биче бизнести хөгжүдөри-биле улус чуртта-вас бажың-балгатарнын тускай сорулгалыг фондуну тургузарын хандыраар.

14 чүүл. Биче сайгарлыкчы чорукту деткириниң фондузу

1. Биче сайгарлыкчы чорукту деткириниң фондузун Тыва Республиканың Чазаа тургузар.

Биче сайгарлыкчы чорукту деткириниң Тыва Республика фондузундан чигелделиг чээлилер алыры-биле мөөрейлерни эртирериниң чурумун дугайында Дүрүмү Тыва Республиканың Чазааның кирип келгени бижии эзугаар Тыва Республиканың Улуг Хуралынын Хоойлужулга палатазы бадылаар.

Биче сайгарлыкчы чорукту деткириниң Тыва Республика фондузу биче сайгарлыкчы чорукту деткиринче база хөгжүдөринче угланган программаларны, төлөвилелдерни болгаш хемчеглерни акшаландыраар сорулга-биле күрүне албан

чери кылдыр тургузуп турары, коммерциялыг эвес организация болур.

Биче сайгарлыкчы чорукту деткир талазы-биле Тыва Республиканың фондузу юридиктиг эргелиг албан чери болур.

Биче сайгарлыкчы чорукту деткир талазы-биле Тыва Республиканың фондузун дараазында дөстөрүнч:

биче сайгарлыкчы чорукту күрүнө деткиринге көрдүнгөн Республика бюджетиниң акша-хөренгилериниң;

биче сайгарлыкчы чорукту деткириниң федералдыг фондузунуң акша-хөренгилерин дедир эгидеринге база төлээринге үндөйлөш;

бодунуң хууда ажил-чорудулгазынын орулгаларынын;

хуу болгаш юридиктиг эргелиг, оон иштинде даштыкы кижилерниң эки тура-биле кириген дадырларынын;

биче сайгарлыкчы чорукту субъектилеринге мөөрейге үндөйлөп тургаш, үндүрүп бергени, чигелделиг хуулар-биле алган орулгаларынын күсели-биле тургустунар.

Биче сайгарлыкчы чорукту деткириниң Тыва Республика фондузунуң акша-хөренгилерин чогулгалыг ажилгаарын хандыраар сорулга-биле Тыва Республикада биче сайгарлыкчы чорукту күрүнө деткириниң Республика програмазынын хемчеглериниң күсөдикчилерин шилип алырынын мөөрейн эртирериниң регламентин чогоадып тургузар.

2. Биче сайгарлыкчы чорукту деткир фондузунуң акша-хөренгилериниң күсели-биле биче сайгарлыкчы чорукту деткиринче база хөгжүдөринче угланган программаларны, төлөвилелдерни болгаш хемчеглерни акшаландыраар, биче бүдүрүлгелерниң хүлээлгелериниң талазы-биле долаа салыкчызынын, хүлээникчинин, магадылакчынын хүлээлгезин боттандырып турар, рыноктуң экономикаг болгаш социал амьдиралдын адырларынын бөлүүн хөгжүдөри хандыраар, ажил-агыл кылдыр объектилерни тургузарына база оларнын ажил-чорудулгалыгына үлүг-хуузу кириер.

3. Биче сайгарлыкчы чорукту деткир фондузунуң акша-хөренгилериниң күсели-биле биче сайгарлыкчы чорукту хөгжүдөр болгаш деткир талазы-биле төлөвилелдерни база хемчеглерни биче сайгарлыкчы чорукту күрүнө деткириниң Республика програмазына дүүштүр мөөрейге, керээге база дедир эгидер үндөзин-биле акшаландыраар.

4. Тус черниң бот-башкарылга органнары бодунуң девискээринде биче сайгарлыкчы чорукту сан-хөө талазы-биле деткириде, федералдыг хоойлужулгалык көрдүнгөн чурум эзугаар биче сайгарлыкчы чорукту деткириниң муниципалитет фондузун тургузуп ап болур.

5. Биче сайгарлыкчы чорукту деткириниң республика фондузун, биче сайгарлыкчы чорукту деткириниң муниципалитет фондуларынын ажил-чорудулгазынан орулгалар күштүг бооп турар хоойлужулгада көрдүнгөн чурум эзугаар оларнын эргезинге артып каар болгаш бо Хоойлуда көрдүнгөн амгы база келир сорулгаларны боттандыраар-биле шилчидер.

15 чүүл. Күрүнениң эрге-ажыкта-

рына продукциялар болгаш барааннар бүдүреринге (ачы-дуза чедиреринге) биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң киржилгези

1. Тыва Республиканың Чазаа республиканың негелде-хереглелдеринге продукциялар болгаш барааннар бүдүреринге (ачы-дузалар көргүзеринге) чыл санында чагыларнын ниити хемчээлинден тодаргай үлүг-хуу биче сайгарлыкчы чорукту субъектилеринге курлап каарын магадылаар. Ол үлүг-хуу хемчээлдерин чыл санында чагыларнын хемчээли болуп турар ажилдарнын хевирлерин база хемчээлдерин барымдаалап тургаш, өртөк-үнениң кайы хирези-биле тодарадып айтыр.

2. Биче сайгарлыкчы чорукту объектилериниң ортузунга чагыларнын магадылаан үлүг-хуузу оларны эртирериниң негелделериниң дугайында медээлерни ажыглааш, киржип болур бүгү-ле киржикчилерге билдингир, ажык болурун ыяал-ла хандырып тургаш, тускай сорулгалыг дугуржулга мөөрейлериниң дузазы-биле хуваар.

3. Тыва Республиканың Чазааның эңне кол продукцияга хамаарыштырган аш-чеминиң хевирлериниң талазы-биле күрүнениң база муниципалитеттин негелде-хереглелдеринге чагыларны тургузуп, кирип турар үезинде, күрүне чагынын киржикчилери биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң аразында эртирип турары дужаар чүүлдер талазы-биле мөөрейге үндөйлөш, продукциянын база барааннарнын (ачы-дузаларын) айтык хевиринге күрүнениң болгаш муниципалитеттин негелде-хереглелдеринге дужаар чүүлдериниң ниити хемчээлиниң 15 хуудан эвээш эвезин биче сайгарлыкчы чорукту субъектилеринге дужаар каар хүлээлгелиг.

16 чүүл. Биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң каттыжышкыннары

1. Биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң коммерциялыг эвес организацияларны бүрүткээри-биле көрдүнгөн чурум эзугаар бүрүткөйдү алыр каттыжышкыннары тургузуп ап болурлар.

Биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң каттыжышкыннарынын ажил-чорудулгалы:

бүдүрүлге ажил-чорудулгазын сайзырангайжыдарына, чаа техниканы база технологияны непередири база шингээди алыры-биле каттыжышкыннын кежигүннеринге организаакчы, методиктиг сүме кириер болгаш медээ берип, дуза кадарын;

бүдүрүлгени эргелеп-башкарынын системаны сайзырангайжыдар база продукциянын шынарын контролдаарын, маркетингин болгаш чарлап рекламаларынын системаны сайзырангайжыдарын;

ажылдакчыларны шилип алырынын, белектелиниң болгаш мергежилни беддериниң системаны сайзырангайжыдарына дуза чедирерин;

чурт иштинин болгаш даштыкы бүдүрүлгелер-биле база организациялар-биле ажил-ишчи кады ажилдакылганы организаастаарына база хөгжүдөринге, а ол ышкаш биче сайгарлыкчы чорукту хөгжүдөринге эргежок чугула өске-даа сорулгаларны шийтирлээринге дуза чедире-

рин көрүп турар.

Биче сайгарлыкчы чорукту каттыжышкыннарга бактаап кирип турар субъектилериниң боттарынын бот-тускайлан чоруун хөвээр камгалап арттыраар. Каттыжышкыннарын удуртур органнары оларга хамаарыштыр айтышкын бээр эрге-чагырга чок болур болгаш боттарынын хүлээлгелерин каттыжышкыннын уставы-биле дүүштүр азы биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң каттыжышкыннында бактаап кирип турар субъектилериниң керээлерге үндөйлөш күсөдир.

2. Биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң каттыжышкыннары оларнын эң чугула негелде-хереглелдерин, оон иштинде хоойлужулга база нормативтиг актыларына планнап турар өскерлиш-киннерге хамаарыштыр тодарадып билип алыры-биле биче сайгарлыкчы чорукту субъектилеринге Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнары айтырылгы салырына киржип болурлар.

3. Биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң каттыжышкыннары биче сайгарлыкчы чорукту деткириниң республика болгаш муниципалитет программаларын чогаадып кылырына база ону боттандыраар-биле Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарына болгаш тус черниң бот-башкарылга органнарына арга-сүме кадар база эксперт ачыдузаларын чедирер күсөдикчилер болуп турар болганда, оларны боттандыраарына шуут дорт киржир болгаш боттарынын төлээлерин Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарынын, тус черниң бот-башкарылга органнарынын чанында ажилдап турар комиссияларнын чөвүлөл хуралдарынын ажилына киржири-биле чорудуп болур.

4. Республика база муниципалитет программаларын күсөдиринге киржип турар күсөдикчилер болганда, биче сайгарлыкчы чорукту субъектилериниң каттыжышкыннары Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарынын болгаш тус черниң бот-башкарылга органнарынын шийтирлээр республиканың база тус черниң үндүрүлгелериниң кезик-чамдызын төлээринден хостап каап болур, а ол ышкаш күрүне база муниципалитет өңчүзүндө туруп турар чуртталга бажыны эвес оран-саваларны олар хөлезилеп алгаш төлээрдө, чигелделиг тарифтерлиг катта салыр түңнүг бооп болур.

17 чүүл. Бо Хоойлунуң күштүг болуп эгелээри

1. Бо Хоойлу ону албан эзузу-биле парлаан хүнүндө күштүг болуп эгелээр.

2. Бо Хоойлу күштүг болуп эгелээр хүнүндө бээр Тыва Республиканың 1995 чылдың декабрь 6-да №442 «Тыва Республикада биче сайгарлыкчы чорукту күрүнө деткириниң дугайында» Хоойлузу дараазында кирген өскерилгелери база немелделери-биле кады күш чок болган деп санаар.

**Тыва Республиканың Чазаа
Даргазы Ш.ООРЖАК**

Кызыл хоорай

№1399

2002 чылдың май 27.

Тыва Республиканың күрүне өрезиниң дугайында

Бо Хоойлу Тыва Республиканың күрүне өрези деп чүңү ыңча дээрин, оон составын, ону эргелеп-башкарынын принциптерин база оон амгы байдалы дээш контролдуң принциптерин, ону төлээриниң чурумун база хамааты-эрге-хоойлу талазы-биле хүлээлгелерин хандыраарынын аргаларын доктаадып айтып турар.

1 чүүл. Тыва Республиканың күрүне өрези

1. Тыва Республиканың күрүне өрези — ол дээрге Тыва Республиканың Чазааның бергени, күрүне магадылалдарынын талазы-биле хүлээлгелерин кириштир, юридиктиг эргелиг албан черлеринин болгаш хуу кижилериниң, даштыкы күрүнелериниң база делегей организацияларынын мурнунга Тыва Республиканың өре талазы-биле хүлээлгелериниң каттышканы болур.

2. Тыва Республиканың күрүне өрөзүнүн составында бактаап кирип турар өре-шире талазы-биле хүлээлгелери Россия Федерациязынын валюта акшазына илереттеринер.

Даштыкы акшага өре-шире талазы-биле хүлээлгелери бар болуп келген таварылгада, оларны ажылап турарынын талазы-биле Тыва Республиканың республика бюджетинге өрениң түнүн Тыва

Республиканың республика бюджетин элчеглиг сан-хөө чылында бадылап турар хүнүндө Россия Федерациязынын Төп банкызынын ол үеде күштүг бооп турган курузунуң аайы-биле күрүне өрезин төлээри доозулгужеге чедир үш айда бирээден эвээш эвес катап тодарадыр ужурулуг.

Өре талазы-биле даштыкы акшада хүлээлгелерни Россия Федерациязынын Төп банкызынын ол үеде күштүг бооп турган курузунуң аайы-биле күрүне өрезин төлээри доозулгужеге чедир үш айда бирээден эвээш эвес катап тодарадыр ужурулуг.

3. Тыва Республиканың күрүне өрезиниң хемчээлинге:

Тыва Республиканың федералдыг бюджеттен алгылааны бюджеттен алган чээлилериниң база бюджет кредиттериниң талазы-биле кол өрезиниң хемчээлин;

Тыва Республиканың кредит болгаш өске-даа организациялардан алгылааны кредиттер талазы-биле кол өрезиниң хемчээлин;

Тыва Республиканың күрүнениң өртөк-үнелиг саазынаарынын талазы-биле өрезиниң доктааттыг кол түңүн;

Тыва Республикага берген күрүне магадылалдарынын талазы-биле хүлээлгелериниң хемчээлин айтып кириер.

Дээди Хурал 2002 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

4. Тыва Республиканың Чазаа: бир эвес айтык ол хүлээлгелерни Тыва Республиканың Чазаа магадылаан болза, Тыва Республиканың өңчүзүндө турар албан черлериниң, организацияларнын, бүдүрүлгелериниң өрелериниң хүлээлгелериниң талазы-биле;

Бо Хоойлуну база Россия Федерациязынын болгаш Тыва Республиканың күштүг бооп турар хоойлужулгазын хажытканы-биле холбаштыр үнүп келген өрелериниң хүлээлгелериниң талазы-биле харысалгага онаашпас.

5. Тыва Республиканың күрүне өрези Тыва Республиканың республика өңчү-хөренгизинде кирип турар эт-хөренги-биле төлээр.

2 чүүл. Тыва Республиканың Улуг Хуралынын палаталарынын бүрүн эргелери Тыва Республиканың Улуг Хуралынын палаталары:

Тыва Республиканың күрүне өрези-биле холбашкан айтырылгаларны хоойлудурум эзугаар таарыштыр шийтирлээр;

Тыва Республиканың күрүне өрезиниң байдалы болгаш шимчээшкини дээш контролду шуут боду дорт база оон тургузары органнарын дамчыштыр боттандыраар;

Тыва Республиканың өре талазы-биле хүлээлгелерин төлээринге база күрүне

өрезин дуглаары-биле Тыва Республиканың республика бюджетиниң орулгаларын тып кириер талазы-биле бүгү-ле бүрүн эргелерни ажыглаар.

3 чүүл. Тыва Республиканың Чазааның бүрүн эргелери Тыва Республиканың Чазаа:

Тыва Республиканың Күрүне өре дептерин бижип аайлаарынын чурумун доктаадыр;

Тыва Республиканың өре талазы-биле хүлээлгелерин төлээринге база күрүне өрезин төлээри-биле Тыва Республиканың республика бюджетиниң орулгаларын тып кириер талазы-биле бүгү-ле бүрүн эргелерин ажыглаар.

4 чүүл. Тыва Республиканың күрүне өрезиниң хевирлери

1. Тыва Республиканың өре талазы-биле хүлээлгелери:

Чээли ап турар болганда, Тыва Республиканың өмүнээзинден чээли организациялары-биле, даштыкы күрүнелер-биле база делегейниң сан-хөө организациялары-биле чаргылааны чээли талазы-биле чөпшээржилгелер болгаш керээлер;

Тыва Республиканың өмүнээзинден өртөк-үнелиг саазынаарны парлап үндүрериниң аргазы-биле боттандырган күрүне чээлилери;

(Уланчызы 6-гы арында).

(Төңүзү. Эгези 5-кү артында).

Тыва Республика Федералдыг бюджеттен чээлилерни болгаш кредиттерни алганынын дугайында керээлер база чөпшээржилгелер;

Тыва Республика күрүне магадылалдарын бергенини дугайында керээлер;

Тыва Республиканың эрткен чылдарда өре-шире талазы-биле хүлээлгелеринин хуусаазын уздыр болгаш реструктуризациязынын дугайында, оон иштинде Тыва Республиканың өмүнээзинден чарган делегей керээлери, чөпшээржилгелери кылдыр туруп болур.

2. Тыва Республиканың күрүне өре-зиниң составында бактаап кирип турар өре талазы-биле хүлээлгелери кыска хуусаалыг (бир чыл чедир), ортумак хуусаалыг (бир чылдан беш чыл чедир) база үр хуусаалыг (бештен үжен чыл чедир) хуусаалыг болулаар.

Тыва Республиканың өре талазы-биле хүлээлгелерин чээп алышкынарнын негелделери-биле тодарадып айткан хуусааларда төлээр болгаш ол хуусаа 30 чылдан ашпас болур.

5 чүүл. Күрүнениң чээли алыр эргелери

1. Күрүнениң чээп алышкынарнын Тыва Республиканың республика бюджетинин карылгаларын төлээри-биле, а ол ышкаш күрүнениң өре талазы-биле хүлээлгелерин дуглаарын акшаландыра-ры-биле ажылгаар.

2. Күрүнениң иштиги чээлилерин алыр база кредиттерни (чээлилерни) кириштирери-биле чээли бээр өске улуска күрүне магадылалын бээр эргени Тыва Республиканың өмүнээзинден Тыва Республиканың Чазак чөпшээрээр.

3. Тыва Республиканың Чазак Тыва Республиканың күрүне өрезин төлээри-биле Тыва Республиканың өрте-үнелиг саазыннарын парлап үндүрүп болур. Оларны парлап үндүреринин база тардырынын негелделерин бо Хоойлу-биле, Россия Федерациязынын болгаш Тыва Республиканың күштүг бооп турар хоойлужудулгазы-биле дүүштүр Тыва Республиканың Чазак тодарадып айтыр.

6 чүүл. Тыва Республиканың күрүне өрезин аайлап башкарары

Тыва Республиканың күрүне өрезин Тыва Республиканың Чазак аайлап башкарар.

7 чүүл. Тыва Республиканың күрүне өрезинин эң улуг хемчээли

1. Тыва Республиканың күрүне өрезинин эң үстүкү хемчээлин күрүне магадылалдарынын талазы-биле хүлээлгелеринин эң улуг хемчээлин айттып тургаш, Тыва Республиканың ээлчеглиг саң-хөө чылында Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында хоойлузу-биле бадылаар.

2. Тыва Республиканың күрүне өрезинин эң улуг хемчээли саң-хөө талазы-биле Федералдыг бюджеттен дуза чоккала, Тыва Республиканың республика бюджетинин орулгаларынын хемчээлинден ашпас болур ужурулуг.

8 чүүл. Тыва Республиканың күрүнеден алыр чээшкенинниң программазы.

1. Тыва Республиканың күрүнениң иштиги чээшкенинниң программазы Тыва Республиканың бюджетинин карылгаларын дуглаарынче база күрүне өрезин төлээринче утландырган, ээлчеглиг саң-хөө чылында Тыва Республиканың иштиги чээшкенинниң бүгү-ле хевирлеринин даңзызы болуп турар.

2. Тыва Республиканың күрүне чээшкенинниң программазын ээлчеглиг саң-хөө чылында Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында хоойлузунун төлөвилеринге капсырылга кылдыр Тыва Республиканың Улуг Хуралынын палаталарына кириер.

3. Тыва Республиканың күрүнениң чээп алышкынарнын программазынга, бир эвес ындыг чөпшээржилгелер доктааткан чүрүм езуугаар бодунун күжүн чидирбээн болза, чээлилер дугайында мурнунда чылдарда чарган чөпшээржилгелерни ыяп-ла албан-биле кириер.

4. Күрүнениң алган чээлилеринин даңзызын, а ол ышкаш муниципалитет тургузулгаларына база юридиктиг эргелиг албан черлеринге Тыва Республиканың күрүне магадылалын бээринин даңзызын ээлчеглиг саң-хөө чылында Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында хоойлузу-биле бадылаар.

Күрүне чээлилерин, а ол ышкаш Тыва

Республиканың күрүне магадылалдарын берген таварылгада, Тыва Республиканың Чазакны бөрүн эргелиг органы магадылал алган кижинин саң-хөө байдалын хынап көөр хүлээлгелиг.

9 чүүл. Тыва Республиканың күрүне өрезин ажылгаарынга чарыгдалдарнын эң улуг хемчээлдери

1. Күрүне чээлилерин, а ол ышкаш өске-даа чээли алыкчыларына күрүне магадылалын дараазында ээлчеглиг саң-хөө чылында чүглге Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында Тыва Республиканың хоойлузу-биле бадылаан таварылгада дараазында хемчээлдер-биле:

бо Хоойлунун 7-ги чүүлү-биле доктаадып айткан кызыгаарлаашкынар-биле дүүштүр күрүне өрезинин эң улуг хемчээлинин;

Россия Федерациязынын бюджет хоойлужудулгазы-биле доктаадып айткан кызыгаарлаашкынарга дүгжүр, бюджеттин карылгазын акшаландырышкынын дестеринден акша-хөреңгилерни кириштиреринин;

эртип турар саң-хөө чылында күрүне өрезин төлээри-биле чарыгдалдарны чөпшээрээр. Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында Тыва Республиканың хоойлузу-биле бадылааны, Тыва Республиканың күрүне өрезин төлээри-биле чарыгдалдарнын эң үстүкү хемчээли Тыва Республиканың республика бюджетинин чарыгдалдарынын хемчээлинин 15 хууздундан ашпас болур ужурулуг.

10 чүүл. Тыва Республиканың өре талазы-биле хүлээлгелерин бижип тургузарынын чүрүмү

1. Күрүне акша чээп алырын болгаш өске чээкчилерге күрүне магадылалдарын Тыва Республиканың күрүнеден акша чээп алырынын программазы-биле база саң-хөөнүн ээлчеглиг чылында Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында Тыва Республиканың хоойлузу-биле бадылааны, Тыва Республиканың күрүне магадылалдарын бээринин даңзызы-биле дүүштүр бээр.

2. Күрүне акша чээп алыры-биле азы күрүне магадылалдарын бээри-биле Тыва Республиканың өмүнээзинден чарган керээлерге (чөпшээржилгелерге) Тыва

Республиканың Чазакны Даргазы биле Тыва Республиканың саң сайыды ат салыр.

11 чүүл. Тыва Республиканың өре талазы-биле хүлээлгелеринин учеду

1. Өре талазы-биле хүлээлгелеринин учедун Тыва Республиканың Сан ямызы Тыва Республиканың Күрүнениң өре талазы-биле дептеринге бижип демделеп турар.

2. Тыва Республиканың күрүне өрезинин талазы-биле дептеринге Тыва Республиканың күрүнеден алган бүгү-ле чээлилеринин талазы-биле Тыва Республиканың өре талазы-биле хүлээлгелеринин (магадылалын кириштир) хемчээлинин дугайында айткан хүлээлгелерни бөрүнү-биле азы кезик чамдызын күүсеткенинин дугайында сан-медээлерни база Тыва Республиканың Чазакны доктаадып айттыры өске-даа медээни кири бижир.

12 чүүл. Тыва Республиканың күрүне өрезинин байдалы дээш контроль

1. Тыва Республиканың күрүне өрезинин байдалы база шимчээшкени дээш контролду Тыва Республиканың күрүне өрезин эргелеп-башкарар талазы-биле бодунун бөрүн эргелеринге дүүштүр Тыва Республиканың Чазак боттандыраар.

2. Саң-хөө чылы доостуру билек, Тыва Республиканың Чазак Тыва Республиканың күрүне өре-шире дептеринин сан-медээлери-биле дүүштүр Тыва Республиканың күрүне өрезинин байдалынын болгаш шимчээшкенинин дугайында отчетту Тыва Республиканың Улуг Хуралынын палаталарына кириер.

13 чүүл. Бо Хоойлуну хажытканы дээш харысалга

Бо Хоойлуну хажытканы дээш харысалга Россия Федерациязынын база Тыва Республиканың күштүг бооп турар хоойлужудулгазы-биле дүүштүр эгелээр.

14 чүүл. Бо Хоойлунун күштүг болуп эгелээри

Бо Хоойлу ону албан езуу-биле парлаан хүнүнден күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАК

Кызыл хоорай №1401 2002 чылдын май 28.

“Суг объектилерин ажылгааны дээш төлевир дугайында” Тыва Республиканың 1999 чылдын апрель 14-те № 182 Хоойлузунга өскерилгелер болгаш немелделер кириер дугайында

Дээди Хурал 2002 чылдын апрель 23-те хүлээп алган.

1 чүүл. “Суг объектилерин ажылгааны дээш төлевир дугайында” Тыва Республиканың 1999 чылдын апрель 14-те №182 Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни болгаш немелделерни кириер:

1. 1-ги чүүлде:

1-ги пунктуда (“хем, комплекстиг ажылгаар канал, хөл, суг шыгжамыры”) деп сөстөрни “скважиналар” деп сөс-биле немээр;

2-ги пунктунун “а” деп иштиги пунктузунда (“ чер адаанын суг объектилеринден суг алырындан аңгыда”) деп сөстөрни (“казымал байлактар болгаш (азы) бойдустан эм суг курлавырлары (аржаан суглар) бар болуп турар, чок болза чылыг энергиязы алырынга ажылгаар суглуг чер адаанын объектилеринден аңгыда”) деп сөстер-биле солуур;

2-ги пунктунун “в” деп иштиги пунктузунда “сөөртүр судно чок (салдарда болгаш дизитлерде)” деп сөстөрни “салдарда болгаш дизитлерде;” деп сөстер-биле солуур;

2. 2-ги чүүлдүн 1-ги пунктузунда “сөөртүр судно ажылгаавын (салдар болгаш дизитлер-биле салдадыр)” деп сөстөрни “салдар болгаш дизитлер-биле” деп сөстер-биле солуур.

3. 4-кү чүүлдүн:

1-ги пунктузунда:

“а” деп иштиги пунктузунда: бирги абзацта “77,0” деп санны “152,0” деп сан-биле солуур; ийги абзацта “23,1” деп санны “45,6” деп сан-биле солуур; үшкү абзацта “23,1” деп санны “45,6” деп сан-биле солуур; дөрткү абзацта “46,0” деп санны “92,0” деп сан-биле солуур;

бешки абзацта “30,0” деп санны “60,0” деп сан-биле солуур; алдыгы абзацта “77,0” деп санны “152,0” деп сан-биле солуур; чедиги абзацта “30,0” деп санны “60,0” деп сан-биле солуур;

“б” деп иштиги пунктузунда: бирги абзацта “11,7” деп санны “23,9” деп сан-биле солуур; ийги абзацта “3,5” деп санны “7,2” деп сан-биле солуур; үшкү абзацта “3,5” деп санны “7,2” деп сан-биле солуур; дөрткү абзацта “7,0” деп санны “14,0” деп сан-биле солуур; бешки абзацта “7,0” деп санны “14,0” деп сан-биле солуур; алдыгы абзацта “11,7” деп санны “23,9” деп

сан-биле солуур;

“в” деп иштиги пунктузунда “3100” деп санны “18100” деп сан-биле солуур;

“г” деп иштиги пунктузунда “3,2” деп санны “13,4” деп сан-биле солуур;

“д” деп иштиги пунктузунда “11,7” деп санны “23,9” деп сан-биле солуур;

4-кү чүүлдү дараазында уткалыг:

“е” суунда ажыктыг казымалдар болгаш (азы) бойдустан эм суг курлавырлары (аржаан суглар) бар болуп турар, чок болза чылыг энергиязын ажылгап турар чер иштинин сугларындан аңгыда, айттып доктаадып каан нормаларнын хемчээлдерин езуугаар чер иштинин объектилеринден суг алганы дээш бир муң куб метр сугну алганы дээш — 164 рубльди;

ж) 100 километр санында-ла бир муң куб метр ыяшты салдатканы дээш — 1302,0 рубльди” деп иштиги пунктулар-биле немээр.

4. 6-гы чүүлдүн 3-кү пунктузунда “Суг объектилерин ажылгааны дээш төлевирлеринин түннерин: федералдыг бюджетче 40 хууздун база Тыва Республиканың республика бюджетинче 60 хууздун, оларнын 50 хууздун шилчидер хемчээл-биле” деп сөстөрни “Суг объектилерин ажылгааны дээш төлевирлеринин бүгү-ле түннерин Тыва Республиканың республика бюджетинче шилчидер, оон иштинде 70 хууздун” деп сөстер-биле солуур.

5. Бо Хоойлуну дараазында уткалыг 7-1 деп чүүл-биле немээр:

“7-1 чүүл. Тускай дүрүм

Бо Хоойлунун күштүг болуп эгелээни-биле суг хандырылганын база чурттакчы чонга суг аңгылап чайып бээринин ачыдузазынга тарифтерин хемчээлин бир хуудан хөй эвес кылдыр көвүдөдип болбас ужурулуг дээрзин доктаадып айтыр.”

2 чүүл. Бо Хоойлу ону албан езуу-биле парлаан хүнүнден бээр бир ай болгаш, күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАК

Кызыл хоорай №1397 2002 чылдын май 28.

Арага продукциязын үүрмектеп садарын чөпшээрээни дээш төлевирлер дугайында

Дээди Хурал 2002 чылдын апрель 23-те хүлээп алган

«Этилдиг спиртти, арага болгаш спирт холуктуг продукцияны бүдүрерин база сайгарарын күрүнеден таарыштырар дугайында» Федералдыг Хоойлуга Россия Федерациязынын Бюджет кодекзинин 41 чүүлүнүн 4 пунктунга дүүштүр бо Хоойлу хүлээп алдынган болгаш арага продукциязын Тыва Республикага үүрмектеп садарын чөпшээрээрде тыртар төлевирлеринин хемчээлдерин ол доктаадып турар.

1 чүүл. Арага продукциязын Тыва Республикага үүрмектеп садарына чөпшээрелди бээр дугайында дилег кириген кижинин билдиришкенин чөпшээрел бээр орган сайгарып көргени дээш 300 рубль хемчээлдиг төлевирни тыртар.

Чөпшээрел бээр албан черинин таңмазы-биле шыныткан хоолгазын тывысканы дээш 100 рубль хемчээлдиг төлевирни тыртар.

Чөпшээрелди бергени дээш 1000 рубль хемчээлдиг чөпшээрел хөлезинин тыртар.

Арага продукциязын үүрмектеп садарына эргежок чутула чөпшээрелдин амгы күштүг болуп турар хоойлужудулгада көрдүнгөн негелделеринге ажыл-агый объектилеринин дүүшкенин күүсекчи эрге-чагырганын чөпшээрел бээр органы чыл санында-ла хынап турганы дээш, төлевирин айткан ол хыналдага чарыгдалдарны дуглаары-биле 2500 рубль хемчээл-биле аңгы төлээр.

2 чүүл. Төлевирни төлекчи чөпшээрели күштүг болуп турары чыл санында-ла шуут боду кээп бир катап дужаар.

Төлевирни дараазында хуусааларда: Чөпшээрел алыры-биле билдиришкенин киригенде — айткан билдиришкенин бергиге чедир (ол чөпшээрелдин күштүг болганынын баштайгы чылы дээш);

Субъектини хынап көөрдө—ону эгелээринин бетинде чедир;

Чөпшээрелди алырда—айткан ол чөпшээрелдин күштүг болуп эгелээни үезинден (хүнүнден болгаш айындан) орай эвесе, (оон күштүг болуп турары дараазында чыл санында-ла) төлөп дужаап турар.

Чөпшээрел бээр органга кириген бил-

диришкенин чугаалажып көргенин түннелдеринден хамаарылга чокка, хыналда кылганы дээш, билдиришкенин чугаалажып көргени дээш төлевиринин түнүн дедир эгиттес.

Билдиришкенин ээзи төлөп кааны чөпшээрелин, оон хоолгазын алырындан ойталааң таварылгада, чөпшээрел берген орган ону күш чок болдуруп база дужааны төлевирни дедир эгидер дугайында шийтирени бир ай хуусаада хүлээп алыр. Ону дедир эгидеринин үндезини болза, чылдагаанын айттып тургаш, билдиришкенин ээзинин бижимел дилээ база айткан түннерни ук херээнгө ажылглаанынын дугайында демдеглеп каары, төлевирни дужааганын бадыткап турар документ болур.

Ара саксадып каан чөпшээрелдерин күжүн катап тургузуп каанда, төлевир тыртыпас.

Бо Хоойлууда айткан төлевирлеринин түннерин республика, кожууннар болгаш хоорайлар бюджеттеринин орулга кирер дестерин дамчыштыр «Тыва Республиканың республика бюджетинге төлээр ужурулуг этил спиртин, арага болгаш спирт холумактыг продукцияны бүдүрер база сатып-саарар эрге дээш чөпшээрелден кирер акша» деп 1020412 код-биле республика бюджетинин орулгазынче шилчидер.

Арага продукциязын үүрмектеп садары-биле юридиктиг эргелиг албан черинге азы хуу сайгарлыкчыга-даа берген чөпшээрелдин күжү оон составында бактаап кирип турар структура бөлүктөрүнүн ажыл-чорудулгазынга база хамааржыр. Бир эвес арага продукциязын элээн каш девискээринин тускайжыткан объектилеринге сатып-саарып турар таварылгада, объект бүрүзүгө чөпшээрелдин хоолгазын чөпшээрел бээр орган шынызып бээр.

3 чүүл. Бо Хоойлу ону албан езуу-биле парлаан хүнүнден бир ай эрткенде, күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАК

Кызыл хоорай №1395 2002 чылдын май 27.

ИСТЕЛГЕ, БАЙЫСААЛГАДА БАЙДАЛ

ТР-ниң Прокуратуразының коллегия хуралында баш удур истелгениң болгаш байысаалганың хуусааларын сагыры, шынарын экижидери дээш прокурор хайгааралының байдалының түннелдерин чугаалашкан. Чаа-Хөл кожуунуң прокуратуразы хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаар талазы-биле ажилдарны организастап турарына комплекстиг хыналданың түннелдерин база чугаалашкан.

Истелге, байысаалга болгаш оперативтиг истелге дээш хайгаарал талазы-биле килдис начальниги А.Н.Кочага бирги айтырыг талазы-биле дыннадыгны кылган. Бо чылдың 4 айларында республика прокуратуразының истекчилери судтарже 240

болганда, истелгениң шынарын экижидери негеттинер. Истекчи кижжи бодунуң ажылынга бичиле частырыг кылыр болза, кем-херек үүлгедикчи хосталгаже үне бээр. Бо талазынче улуг кичээнгейни республика прокурору С.С.Мосияш угландырган.

Истелге болгаш байысаалга дээш прокурор хайгааралын күштелдирер тодаргай сорулгаларны ол айтыркан. Моон түннелинде кожууннарның прокурорлары баштайгы истелгениң хуусаазын узадыр дугайында айтырыгны улам принципалдыг көөр болгаш кеземче

кеземче херектерин киригенин Антонина Норбуевна демдеглээн. Оларның аразындан 42 херекти чедир истээри-биле судтар дедир чоруткан. Соора истээн ажилдар 17,5 хуу азы эрткен чылдың бо үезинден эвээш болган. Милиция истекчилериниң бо талазы-биле көргүзүү эрткен чылын 22,9 хуу турган болза, бо чылын 26,9 хуу болган. Милиция истекчилеринче судтар 19, а прокурорлар 16 кеземче херектерин дедир эгиткен азы эрткен чылдаазындан 0,3 хуу эвээш болган.

Каа-Хем, Бии-Хем, Чеди-Хөл кожууннарның прокуратураларының истекчилерин эки ажилдыгларга хамаарыштырып болур. Оларның ажылының шынары 100 хуу, судтар чедир истээри-биле чангыс-даа кеземче херээн дедир чорутпаан.

Бо чылдың июль 1-ден эгелээш, Россия Федерациязының чаа Кеземче-чорудулга кодекси күштүг бооп эгелээр. Ол үеден эгелээш, кеземче херээн оттурарына прокурор кол рольдуг апаар — херектерни чүгле прокурорнуң чөпшээрелдиге биле оттурар. Ажилдың адаанна-жылгалынын хандырап төлээде, бүгү кеземче херектериниң талазы-биле күрүнө өмүзүздүндөн буруудадырын деткир апаар. Кеземче херээн немей истээри-биле судтан дедир эгидеринин чурумун дүжүрген

көөрүндө бюрократсыг саадашкыннарның чылдагааннарын тып анализтээр.

Чаа-Хөл кожуунуң прокуратуразының ажылын комплекстиг хынаанының түннелдеринин дугайында илеткелди ТР-ниң прокурорунун бирги оралакчызы М.И.Санчай кылган. Кожуун прокурору А.Д.Монгуштуң ажылын чүгээр деп көргөн. Хайгаарал ажылын организастаарында чамдык четпестерни айтыркан.

Тывада өрт халавының өөс-күүрүнге кижилер буруулуг. Амга чедир өрт үндүргөн чангыс-даа тоянчыга хемчег онааваан. Арга-арыгларда бооп турар өрттерге хамаарыштыр барымдаалыг медээлер иштики херектер органнарынга кирип турза-даа, хемчеглер алдынмаан. Үнген өрт бүрүзүнге хамаарыштыр кеземче херээн оттурарын С.С.Мосияш кожууннар прокурорларына дааскан. Бо ажилга эң дуржулгалыг истекчилерни хаара тудар, өрт үндүрүкчүлерин кезедир.

РФ-тин Чиңгине прокуратуразының коллегия хуралына РФ-тин прокурору В.В.Устиновтуң көдүргөн айтырыгларын С.С.Мосияш чыылганнарга таныштырган.

ЧУРУКТА: ТР-ниң прокурору С.С.Мосияш.

Василий КРИВДИК, авторнун тырттырган чуруу.

ФЕСТИВАЛЬДЫ ЭРТТИРГЕН

Май 31-де ТР-ниң Аңыктар херектеринин талазы-биле күрүнө комитети база Россияның Уруглар фондунун Тывада салбыры "Хүреш" стадионунга "FACE OE SMPEEM - кудумчу арны" деп

аңыктар культуразының конкурс-фестивальн эрттирген.

Аңаа школачылар болгаш студентилерниң чогаадкчы коллективтери киришкен.

Алдыңай СААЯ.

КАНЧААР ЧУРТТАП ЧОРУУР БИС

2002 чылдың май айда үнген "Аргументы и факты" деп неделя санында үнер солунуң 21 дугаарында демнежилге чурттарының амыдырал деңгелин көргүзүглеринин дугайында ХКД чурттарының улустар аразының статистика комитединиң медээлерин парлаан. Айыткан чурттарны болгаш бистиң республиканың чонунуң орулгаларын айыткан саннын деңгештирип көөрге, (адаанда таблицада көргүскен) Тывада ортумак пенсия болгаш адаккы стипендия Россия

Федерациясында деңгелден бедик бооп турар. Чонунуң кижжи бүрүзүнге онааштыр республиканың Ажаалга банкызында шыгжамырының хемчээли Азербайджанда, Кыргызстанда, Украинада хемчээлден бедик.

Тыва Республикада ортумак ажил төлевири Россияда ыңдыг көргүзүглерден элээн чавыс-даа болза, Азербайджанда хемчээлден 39 хуу, Армениядан — 79 хуу, Грузиядан — 76 хуу бедик, Кыргызстандан — 2,7 катап, Таджикистандан — 7,6 катап бедик бооп турар. Ол ышкаш Молдо-

вадан 1,9 катап, Украинадан — 30 хуу бедик. Тывада кол аш-чем продуктуларының өртээ элээн чиик бооп турарын демдеглээн.

Аш-чемнин кол продуктуларына — инек эдингге, сутке, чигирге, хлебке, картофельге — Россияда болгаш ХКД чурттарында ортумак өртектенден чиик бооп турар.

ХКД ЧУРТТАРЫНДА АМЫДЫРАЛ ДЕНГЕЛИНИН КӨРГҮЗҮГЛЕРИ /россий рубль-биле алырга/

Күрүнө	Ортумак шалың	Ортумак пенсия	Адаккы стипендия	Ажаалга банкызында чонунуң кижжи бүрүзүнге депозиттер	Өртект (1 кг, литр)				
					Инек эди	Сүт	Чигир	Хлеб	Картофель
Азербайдж.	1628,7	764,5	103,3	420	69,85	16,23	14,14	12,02	9,93
Армения	1262,15	235,8	158,14	756	58,26	16,41	14,12	13,36	8,21
Беларусь	2602	1214	421	1591,48	52,18	6,70	13,98	12,07	9,59
Грузия	1285,71	227	135,71	314,28	69,75	27,90	13,95	11,44	9,77
Казахстан	3379,72	913,51	медээ чок	2341,55	53,28	10,86	16,80	12,71	6,15
Кыргызстан	837,34	278	57,22	186,79	48,13	11,31	16,29	7,92	6,14
Молдова	1170,45	медээ чок			55,10	11,66	14,31	11,13	6,37
Таджикист.	296	50,12	25,92	3322	40,51	6,95	16,21	8,10	7,52
Туркмен.				медээ чок					
Узбекистан				медээ чок					
Украина	1727,78	605,5	медээ чок	206	66,46	11,61	16,28	9,34	7,06
Россия	3262	881	200	3322	81,97	14,3	18,79	15,64	11,0
Тыва Респ.	2264,1	914,6	277	530	57,4	12,86	17,17	9,00	5,86

2001 чылдың шалың, стипендия, пенсия медээзи.

2002 чылдың I кварталында өртект медээзи.

01 дыңнадып тур

ӨРТКЕ УДУР...

Мөңгүн-Тайга кожуун республика төвүндөн ырак-узак чыдарда-даа болза, мында амыдырал база үениң аайы-биле хүнден хүнге сайзырап орат. Ырак кожуунуң өртке удур хайгааралын болгаш камгалалын тургузары-биле мында Тыва Республиканың Курунениң өртке удур албан эргелелиниң №9 өрт кезээ ажилдап турар. Чоокта чаа бүдүн республикага чарлаттыг өрт айылын болдурбас шалыпчы айны апрель 15-тен май 15-ке чедир эрттирген. Тускай ажилдап кылдыг план-хемчеглер езугаар ажилдарны № 9 өрт кезээниң ажилдакчылары база чамдык албан черлеринин, организацияларның удуртукчулары-биле кылып чоруткан.

Ниитизи-биле чарлаттыг өрт айыны иштинде кожуунуң чурттакчылыг суурларынга 2 өрт демдеглеттинген, олар кайызы-даа чуртталга бажынарның хамааржыр. Ук өрттерниң кайызы-даа чурттакчыларның боттарының серемчилел чок болганындан ниити когалал 9300 рубльге дең болган. Чарлаттыг өрт айыны иштинде өрт кезээниң инспекция составы январь-бүрү 26 объектилерни хынаан болгаш өртке удур 227 сүме-негелделерни удуртукчуларга база хууда сайгарлыкчыларга берген. Көдээ ажилгай бүдүрүгелеринге хамааржыр 14 малчын кыштаглар болгаш чазагларның девискээрин хынаан. Кожуунуң чурттакчылыг ийи суурунун 43 чуртталга бажынарның хыналдаларны чоруткан база 137 чурт-

такчы чонга өрт айылының дугайында тайылбыр ажилы кылган. Чарлаттыг өрт айыны иштинде өрт чурумун хажыдып, мурнунда берген сагындыргы-негелделерни күөсетпээни дээш 8 хамаатыларны 740 акшага торгаан, оң иштинде 5 удуртукчу даргалар кирип турар. База бо-ла хемчеглер дээш 7 кижини протокол езугаар сагындырган. Өрт айылын тургузуп турары дээш 4 электри четкилерин, 2 печканы, 3 бажыны дуглаан болгаш тус-тузунда протоколдарны буруулуг хамаатыларга тургускан. Инспекторлар 91 кижжи киржикчилиг 4 лекцияларны номчаан, 184 чурттакчы чонга өртке удур дүрүмнерни таныштырган.

Ажилдар кылдынып турарда болза, чарлаттыг өрт айыны иштинде чамдык четпестер илереттинген. Суму чагыргалары (даргалары А.Шомбул, Д.Иргит) боттарының девискээринде чурттакчылыг суурларның өртке удур хемчеглерин кошкак чорудуп, бо айтырыг талазы-биле арбаннарже, чонче дорт кирбейн турары хомуданчыг. Дыка хей чуртталга бажынарның проводтар эргижирезен, предохранительдер дорт коштунуп турар. Болган өрттерниң колдуу бо чылдагааннардан үнүп турарын билер болгай бис. Хуу садыглар болгаш киоскилерни тудуп, ажыглап турары өрт дүрүмнеринге таарышпас. Албан черлериниң, организацияларның удуртукчулары боттарының дүнеки таныштырарына, одакчыларына инструктаж кылбайн турары

хыналдалардан илерээн. Бо хүннерде байдал-биле алырга, кожуунда "Малчын", "Мөгөн-Бүрөн" коллективтиг бүдүрүгелер, хереглекчилер ниитилели, коммунал ажил-агый бүдүрүгези, дизельдиг электри станциязының объектилерин өрт айылын тургузуп, дүвүречиг байдалда турар. Бо организацияларның удуртукчулары өрт инспекторларының негелделерин тоомчага албайн, боттарының оран-савазының болгаш ажилдакчыларының өртке удур айылы чок чоруун бодавайн турары кымны-даа кайгатпас арга чок.

Кожуунуң №9 өрт кезээниң инспектор составы болгаш оң ажилдакчыларының мурнунда салдыг сорулгалар ам-даа хей. Бистерниң мурнувуста чайгы болгаш күскү өртке айылыг үелерни бедик харысаалгалыг болгаш серемчилелдиг эрттиреринге план-хемчеглер ажилдап кылдыг. Бо бүгүнү бир демниг чорударына, эрге-чагырга органнарының деткимче, дузазы биске кончуг чугула. Чүге дизе бистиң күрүнө болгаш чон мурнунга кылып чоруур ажилыбыстың углаанышкыны чангыс болгай.

"Өлден — артар, өрттен — артпас" деп чонунуң мерген чугаазын утпайн, каяа-даа сактып чоруулунар.

Мөңгүн-Тайга кожуунда № 9 кезээниң күрүнениң өрт-хайгаарал инспекциязының начальниги, улуг лейтенант Виктор ХЕРТЕК.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРГЕННЕР

Май 31-де Кызыл хоорайның Шетинкин-Кравченко кудумчунда "Арлекино" кафеде Россияның уруглар фондунун Тывада салбыры албан-хүлээлгезин күүседип чорааш база Чечен Республикага амы-тынындан чарылган ТР-ниң Иштики херектер яамызының ажилдакчылары: М.В. Чула, М.С. Мумбалдай, В.С. Донгак, С.К. Канчыроол, М.И.-С. Кара-Сал, Е.В. Берло, М.С. Бора-Тараа, П.Н. Севек, А.М. Зотов, Ш.С. Сат, А.С. Донгак, А.О. Содунам, У.Д. Сат, М.Ч. Монгуш, В.Б. Ооржак, А.С. М. Сотнам, Н.Ш. Монгуш, А.Д. Саая, А.Б. Сарыглар, А.М. Миренюк, В.Ш. Монгуш, С.Ж. Ховалыг, С.М. Д. Монгуш, В.М. Дулгу, М.С. Куулар, Б.Ч. Донгак, М.О. Баянова, Д.К. Санчат, А.С. Монгуш, Е.С. Минтаев, С.О. Сараагай, Р.А. Кара-оол, О.Л. Мандан-оол, М.К. Хомушку, Б.Б. Ондар, Б.Ш. Саая оларның уругларынга Делегейниң уруглар хүнүнге тураскааткан байырлалды эрттирген.

Байырлалдың эгезинде Тывада уруглар фондунун даргазы С.М. Ооржак байыр чедешип, чылыг күзээшкннерни күзөөн. Чаштарга Тываның күрүне университетиниң даштыкы студентилери, акы-угбалары солун концертти бараалгаткан. Ол хүн уруглар мага хандыр дыштанып, олар дээш сагыш салышыкыга өөрүп четтиргенин илереткенер.

Россияның Иштики херектер яамызының сайыды Грызлов чоокта чаа Россияда ниитизи-би-

ле бир неделяда 4 шагдаа ажилдакчызы албан-хүлээлгезин күүседип чорааш, амы-тынында чарлып турарын демдеглээн. "Мээң милициям мени камгалаар" дигир бис. Бистиң амыр-дыжывысты, кадыкшылывысты, тайбынны камгалап чоруур шагдаа

ажылдакчыларыга багай чүвеге таварышпазын, оларның өг-булелеринге аас-кежикти, бүгү-ле чүүлдерге экини күзээр-дир мен.

Алдыңай СААЯ.
Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУН
тырттырган чуруктары.

ДЕЛГЕЛГЕ-ЯРМАРКА

Июль 1-де Кызыл хоорайга республиканың өөреникчилериниң техниктиг чогаадылга төвүнү өөредилге черлериниң профессионал училищелер сургуулдарының кылган ажилдарын садып делгезэн 12 дугаар делгелге-ярмаркага тиелекчилерни 8 номинацияга илереткен. Ынчангаш чазанылгага Шекпээр ортумак школазы, дааранырынга Ак-Довурак хоорайның "Чодураа" өөредилге-бүдүрүлгө төвү, ус-шевер ажилынга Меген-Бүрен школазы, бойдус материалдарындан эң эки кылгылар дээш Межегей школазы, эң эки ойнаарак дээш Кызыл кожуунун немелде өөредилге төвү, чонар-даштан чазаан эң эки хевир дээш Сукпак ортумак школазы, эң эки программа дээш 13 башкыны база хөй саныг өөреникчилерни шаңнапмактаан.

Профессионал училищелер аразынга бирги черни Бай-Тайганың 13 дугаар училищези алгаш, 3 муң рубль-биле шаңнаткан. Ийги черни Кызылдың 4 дугаар училищезинге тыпсып, 2 муң рубль-биле шаңнаан. Үшкү черни Шагаан-Арыгның 8 дугаар база Чадаананың 6 дугаар училищези үлежип, 1-1 муң рубльге төлептиг болганнар.

Оюу СААЯ.

МЫЙЫСТАРДАН ДУЖААП КӨРҮҢЕР

Сыынның, буурнуң, ивиниң кургаг мыйыстарын хүлээп ап тур бис. Өртээ улуг.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Красноармейская, 181-1. № 1 школа чанында.

ТР-ниң Эртең болгаш өөредилге черлериниң херектериниң талазы-биле күрүне комитеди педагогика эртеңнериниң кандидаты, Тываның Күрүне университетиниң доцентизи, улус өөредилгезиниң тергиини, улус өөредилгезиниң хоочуну

Серот Седенович САЛЧАКТЫҢ

мөчээни-биле холбаштыр ооң өөнүң иштинге, уругларынга, төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдылалды илередип тур.

"Тываның аныяктары" солунуң коллективи килдис редактору Карина Кара-ооловна Донгакка ооң өөнүң ээзи, оглу Артыштын ынак ачазы, кызыгаар шериниң улуг прапорщикги

Цезарь Сергеевич ДОНГАКТЫҢ

хенертен мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыдылалды илергейлеп тур.

ВОЛГОГРАД ХООРАЙ

"Сагыш-сеткилин өөрүнге өргүп сөңнээрден артык ынакшыл турбас". Ыдыктыг ада ИОАН 15.

БҮГҮ ЫДЫКТЫГЛАРНЫҢ МАМАЕВ КУРГАНДА ДУГАНЫ

РОССИЯНЫҢ ХАМААТЫЛАРЫ!

Сталинград тулчушкунунуң 60 чылынга эрте-бурунгу үелерде Орус чуртунга чаңчыкканы ышкаш, шуптувус эвилелдежип алгаш, Россияның Кол бедиинге бистиң Ада-чуртувус дээш амы-тынын берген дайынчыларга дуган-тураскаалды тудуураар!

Бүгү Ыдыктыгларның дуганын эң улуг **ЫНАКШЫЛДЫҢ** болгаш **МӨҢГЕ ТУРАСКААЛДЫҢ** сүлдезин, бистиң чаңгыс эп-найыралывыстың сүлдезин тургузуп алыр-даа бис.

Мамаев курганда акы-дунма хөөрге православ дуган-тураскаалды тудар дээнин ыдыктап тур мен.

Ам Мамаев курганда Бүгү Ыдыктыгларның дуганын тудуп эгелээнде боттарының белектери болгаш өске-даа дузаламчызы-биле Ада-чуртун камгалап алыр дээш амы-тынын берген Ыдыктыг Русьтун бүгү оолдарының болгаш кыстарының дугайында дуган-тураскаалды тударынга дузалажыр бүгү кижилерге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни илереттим.

Дуган-тураскаалды тургузары дээрге Бурганның болгаш кижилерниң херээ. Аңаа киржир бүгү кижилерге Бурган сагыын күзедим.

Москваның болгаш бүгү Русьтун патриаргызы Алексий II.

БИСТИҢ РЕКВИЗИТТЕРИВИС:

Алыкчы: Бүгү Ыдыктыгларның Мамаев курганда дуганы.
Р/счет №40703810300000000053
Волгоград хоорайда "Волгоградбанк" АКБ
БИК 041806794, ИНН 344061018
Кор.счет 30101810600000000794
Тайылбыр алыр телефону (8-844-2) 93-61-90
Почта адреси: 400005, Волгоград хоорай, Мамаев курган. Бүгү Ыдыктыгларның дуганы.

"АК-ООЛДУҢ ИГИЛИ"

ТР-ниң Культура болгаш националдар херектериниң талазы-биле яамы, республиканың Улусчу чогаадылга төвү

июнь 7-де эртеңниң 10.00 шакта

Улусчу чогаадылга бажыңыга

"АК-ООЛДУҢ ИГИЛИ"

деп республика чергелиг этнос-хөгжүмнүг фестивалы болуп эртер.

Билеттерни Улусчу чогаадылга бажыңының кассазында садып турар.

Кирериниң өртээ: 30 акша.
Тел: 1-11-78, 1-12-05, 3-34-46

ШЫН

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.

Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИАЗЫ: К.Сат, Е.Монгуш, Ч.Монгуш, А.Монгуш, С.Хертек, Т.Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторунуң оралакчызы — 3-33-91.

КИЛДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг килдис — 3-39-15, көдээ ажил-агый килдизи — 1-03-90, культура болгаш өөредилге килдизи — 1-03-88, чагаа килдизи — 1-03-87, үлетпур болгаш медээлер килдистер — 3-34-98, компьютер өрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16;

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солуну "Шын" солун редакциязының компьютер төвүнге өрзөн болгаш чыскааган. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парламал ама.

Тираж 6663. Чагыг 60.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткелиниң.

Бүрүткелиниң дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация күркөмитединиң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының боддалары редакцияның туружу-биле дүүшейн барып болур. Айгыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дынадыглары дээш авторлар боттары харыялаар.